

Česká literatura od nejstarších dob do 15.století

Charakteristika doby

- Prvním státním útvarem na našem území byla Velkomoravská říše: 9.– počátek 10.století. Říše se musela bránit útokům ze strany Francké říše, posilu hledá kníže Rastislav u byzantského císaře Michala III., který r.863 vysílá na Velkou Moravu poselstvo Konstantina a Metoděje, což je spjato s rozvojem staroslověnského písemnictví.
- Po zániku Velkomoravské říše se centrem dění na našem území stává přemyslovské knížectví ve středních a západních Čechách, jehož představitelé hledají oporu u německých knížat, což je spjato s rozvojem latinské tvorby.
- Největší rozvoj kultury na našem území je spjat s vládou Karla IV., který zakládá nejstarší středoevropskou universitu (1348), jeho vláda spjata s rozkvětem české literatury.
- Na konci 14.století dochází k postupnému prohlubování rozporů ve společnosti, je nutná reforma církve, což v Čechách vyústilo v husitskou revoluci, z této doby pochází první úplný překlad bible do češtiny.

Staroslověnské písemnictví

- **Staroslověnština** – nejstarší spisovný slovanský jazyk, vytvořený soluňskými bratry Konstantinem a Metodějem na základě makedonského nářečí starobulharského jazyka. Postupně se rozšířil z Velké Moravy do ostatních slovanských zemí, kde se dále přizpůsoboval místnímu prostředí.
- **Hlaholice** – nejstarší slovanské písmo, vytvořené Konstantinem na základě malých písmen řecké abecedy, vyvinula se z ní cyrilice obohacená o velká písmena a specifické slovanské grafémy a ta se stala základem pro azbuku, písmo, které používají Rusové, Makedonci, Bulhaři, Ukrajinci aj.
- Konstantin s Metodějem obhájil před papežem používání staroslověnštiny jako liturgického (bohoslužebného) jazyka vedle latiny a hebrejštiny. Metoděj byl vysvěcen na prvního moravského biskupa a až do své smrti působil v nově zřízeném arcibiskupství se sídlem na Velehradě. Po jeho smrti byli stoupenci slovanské liturgie donuceni odejít do přemyslovských Čech (Sázavský klášter – zrušen na konci 11.století), na Kyjevskou Rus, do Panonie a na Balkán. Konstantin zůstává v Římě, vstupuje do kláštera a přijímá církevní jméno Cyril.
- Staroslověnské písemnictví se pokusil obnovit Karel IV. ve 14.stol., když založil klášter Na Slovanech (Emauzy)

Ⲁ	Ⲃ	Ⲅ	Ⲇ	Ⲉ	Ⲋ	Ⲍ	Ⲏ
a	b	v	g	d	ε	ž	dz
Ⲑ	Ⲓ	Ⲕ	Ⲗ	Ⲙ	Ⲛ	Ⲝ	Ⲟ
z	i	i	g	k	l	m	n
Ⲡ	Ⲣ	Ⲥ	ⲗ	ⲙ	ⲟ	ⲡ	ⲣ
o	p	r	s	t	u	f	x(kh)
Ⲥ	ⲧ	ⲩ	ⲱ	ⲳ	ⲥ	ⲧ	ⲩ
o	ts	č	š	št	w/ə	i	y
Ⲥ	ⲧ	ⲩ	ⲱ	ⲳ	ⲥ	ⲧ	ⲩ
æ/e	yu	ž	yž	š	yš	f	i/v
Ⲁⲁ	Ⲃⲃ	Ⲅⲅ	Ⲇⲇ	Ⲉⲉ	Ⲋⲋ	Ⲍⲍ	ⲏⲐ
a	b	v	g	d	e	jo	ž
[a]	[b]	[v]	[g]	[d]	[je]	[jo]	[ž]
Ⲓⲓ	Ⲕⲕ	Ⲍⲍ	ⲏⲐ	ⲑⲒ	ⲓⲔ	ⲕⲌ	Ⲏⲏ
i	j	k	l	m	n	o	p
[i]	[j]	[k]	[l]	[m]	[n]	[o]	[p]
Ⲓⲓ	Ⲕⲕ	Ⲍⲍ	ⲏⲐ	ⲑⲒ	ⲓⲔ	ⲕⲌ	Ⲏⲏ
s	t	u	f	x	c	č	š
[s]	[t]	[u]	[f]	[ch]	[c]	[č]	[š]
Ⲥⲧ	ⲩⲱ	ⲳⲥ	ⲧⲩ	ⲱⲳ	ⲥⲧ	ⲩⲱ	ⲳⲥ
turdý znak	y	měkklý znak	è	ju	ja		
	[y]		[e]	[ju]	[ja]		

sv. Konstantin

- (asi 827–869)
- Řecký filozof, teolog a znalec jazyků.
- Spolu s bratrem Metodějem byl vyslán na Velkou Moravu, kde působil tři roky.
- Vytvořil první slovanské písmo hlaholici, zavedl bohoslužbu ve staroslověně a překládal do staroslověny bibli a další texty.
- Zemřel v Římě.

sv. Metoděj

- (asi 815–885)
- Řecký diplomat a misionář.
- Spolu s bratrem Konstantinem byl vyslán na Velkou Moravu, kde působil s několika přestávkami víc než patnáct let.
- Stal se prvním moravským biskupem, dokončil Konstantinův překlad bible do staroslověny a vychoval řadu žáků.
- Jeho hrob dosud nebyl nalezen.

Tvorba:

Konstantin

- ***Proglas*** – předmluva k překladu bible, obhajoba práva národa na srozumitelný jazyk náboženský i kulturní, umělecký.

Tvorba obou bratří

- ***Paterik*** – vyprávění o církevních otcích.
- ***Zákon sudnyj ljudem*** – soubor práva pro laiky.
- ***Nomokanon*** – soubor právních spisů pro církve.
- ***Překlad většiny bible*** – větší měrou zřejmě dílo Metodějovo.
- ***Misál, Breviář*** – soubory bohoslužebných textů, modliteb, duchovních písní, aj.

Tvorba žáků

- ***Panonské legendy*** – dvě části: ***Život Konstantinův*** – obhajoba práva na slovanskou liturgii. ***Život Metodějův*** – více historický, zachycuje spory s německými biskupy a události na Velké Moravě do Metodějovy smrti (r.885).
- ***Život sv. Václava*** – 10. století, prostý styl, napsán krátce po Václavově smrti.
- ***Druhá staroslověnská legenda*** (*Knih o rodu a utrpení sv. Václava*) – překlad latinské Gumpoldovy legendy, náročná, líčení zázraků, 11. století.
- ***Pražské hlaholské zlomky*** – soubor modliteb.

Latinská tvorba

- Rozvíjí se od poloviny 10. století pod vlivem západní kultury, zvláště po zřízení pražského biskupství (973).
- Do 11. století se prolíná s literaturou staroslověnskou (centrum Sázavský klášter).
- Od konce 13. století se prolíná s literaturou českou, která má od 14. století výsadní postavení.
- Vznikají zejména legendy o českých svatých, mají za úkol upevnit křesťanství v zemi a získat slávu v zahraničí

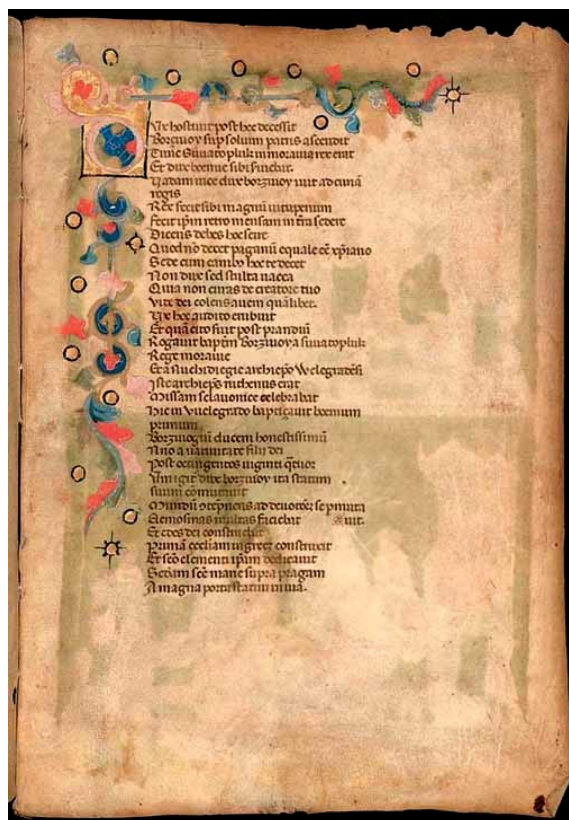
Kristiánova legenda (Život a umučení sv. Václava a jeho báby sv. Ludmily) – datována do konce 10. století, zachycuje počátky českého státu, staví se na obranu staroslověnské literatury.

Verše o utrpení sv. Vojtěch – 11. stol., o životě posledního Slavníkovce, který se stal druhým pražským biskupem a zemřel při misii v Prusku.

- Dále vznikají legendy o **sv.Ludmile, sv.Prokopovi**.
- Objevují se i první dějepisná díla, zejména **kroniky** (důraz je kladen na fakta, události jsou chronologicky řazeny)

Kosmas

- **Kronika česká**
- 12.stol.
- Autor děkan svatovítské kapituly, na svou dobu byl velmi vzdělaný, orientoval se v písemnictví, patrná obliba antické literatury.
- Kronika zachycuje české dějiny od mýtických počátků až po Kosmovu smrt (1125).
- Je rozdělena do tří knih, z nichž první pojednává o nejstarších dějinách do roku 1038, druhá končí v roce 1092, třetí líčí autorovu současnost.
- Vyzdvihuje upevnění křesťanství za vlády Přemyslovců.
- Rozlišuje bájně „vyprávění starců“ - ústní lidová slovesnost, „hodnověrné zprávy svědků“ - písemné prameny z antiky a středověku a „vlastní zážitky“.
- Text je prokládán vtipnými příběhy, úvahami, citacemi z antických autorů.
- Kronika je psána prózou, je prokládána verši.
- Kronika je věnována prvnímu a druhému pražskému biskupovi – Dětmar, Vojtěch.

Pokračovatelé Kosmovi – dovedli kroniku do konce 12.století
Mnich sázavský, Kanovník vyšehradský, Jarloch, Vincencius.

Zbraslavská kronika

- 14.stol.
- Má dva autory : **opat Ota, Petr Žitavský**
- I zde je próza prokládána verši.

Karel IV.

Vita Caroli

- 14.stol.
- Autor zachycuje události ze svého života, používá 1.osobu množného čísla, autobiografii nedopsal sám, po nástupu na císařský trůn panovník končí s psaním a dílo dokončuje někdo z jeho okolí.

Bartoloměj z Chlumce, zvaný mistr Klaret

Mistr Karlovy univerzity, autor veršovaných encyklopedických slovníků **Glosář, Bohemář, Vokabulář gramatický.**

- Latinské termíny se pokoušel vysvětlit i česky, a vytvořil tak základy české vědecké terminologie.

Česká literatura

- Většina českých památek byla určena pro poslech.
- Převažují verše.
- Tvorba je zlomkovitá.
- Autoři jsou anonymní.
- Je velmi obtížná datace.
- Díla mají cizojazyčné předlohy.
- Počátky česky psané literatury spadají do 10. -12.stol., kdy se v latinských textech objevují česky psané poznámky tzv. ***glosy*** = vpisky (většinou na okrajích řádků rukopisných textů), které vysvětlují některá slova či slovní spojení, je na nich patrný vliv staroslověnštiny. Nejznámější je glosa v ***zakládající listině litoměřické kapituly a darování půdy a poddaných.***
- „*Pavel dal jest Ploskovicích zemu, Vlach dal jest zemu Bogu i svatému Ščepánu se dvěma dušnikoma, Bogučēja a Sedlatu.*“ – počátek 13.století

Písně

Hospodine pomiluj,ny

- 1.česká duchovní píseň.
- Patrné vlivy staroslověnštiny.
- Někdy je připisována sv.Vojtěchovi.
- Prosba o mír a úrodu.
- Jednoduchá forma.
- Text :

„Hospodine, pomiluj ny!

Jezukriste, pomiluj ny!

Ty, spase všeho mira,

spasiž ny i uslyšiž,

Hospodine, hlasy naše!

Daj nám všem, Hospodine,

žizn a mír v zemi!

Krleš! Krleš! Krleš!“

Svatý Václav, vévodo české země

- 2.česká duchovní píseň.
- Vznikla na přelomu 12. a 13.století.
- Slavnostní a válečná píseň.
- Václav je zobrazen jako patron české země, rytíř.

- Původně se skládala ze tří slok, které byly doplněny o dalších šest.
- Karel IV. ji zařadil do korunovačního řádu českých králů.

Světská rytířská epika

Alexandreis

- Rytířský veršovaný epos z přelomu 13. a 14.století, oslavující Alexandra Makedonského jako ideálního středověkého panovníka.
- Autor je anonymní, ale víme, že byl blízký české šlechtě, byl inspirován německou a latinskou versí Alexandreidy.
- Aktualizace díla – v postavě Alexandra lze rozpoznat českého krále Přemysla Otakara II.
- Dochovala se v 9 zlomcích.

Kroniky

Kronika česká tak řečeného Dalimila

- Počátek 14.století.
- Nejstarší česká psaná kronika.
- Autor je anonymní (patrně nižší šlechtic, vlastenec), kanovníkovi Dalimilovi Mezeříckému bylo autorství přisouzeno omylem na konci 16.století. Na tuto skutečnost upozorňoval již J.Dobrovský
- Kronika popisuje české dějiny od nejstarších dob (příchod praotce Čecha) po r.1311 (korunovace Jana Lucemburského na českého krále).
- Je psána bezrozměrným rýmovaným veršem, není tak historicky věrohodná jako Kosmova kronika, ale pro své vlastenectví a protiněmecké zaměření (pověst o Oldřichovi a Boženě) se stala oblíbenou kronikou v dobách národního ohrožení.
- Autor vychází z pověstí, kronik a legend, využívá lidovou slovesnost i své zážitky.

Legendy

Legenda o sv.Prokopu

- 14.stol.
- Je přebásněním starší latinské legendy zachycující život sv.Prokopa, opata Sázavského kláštera.
- Je psána prostým, srozumitelným jazykem na způsob kroniky, oslavuje protiněmecký postoj a slovanskou liturgii.

Legenda o sv.Kateřině

- 14.stol.
- Královská dcera přijme křesťanství a ve snu se zasnoubí s Kristem, odmítne se provdat za pohanského císaře, 50 pohanských učenců obrátí na křesťanskou víru, pro svou víru je umučena.
- Autor zvolil náročnou formu plnou symboliky (např. barvy), exotické náměty.
- Legenda je psána veršem a pravděpodobně vznikla na přání Karla IV., jehož patronkou byla sv.Kateřina.

Zábavná próza

Tristan a Isolda

- Příběh o osudové lásce.
- Konec 14.století.
- Román ve verších.

Trojánská kronika

- Kronika o trójské válce.
- Velmi oblíbený příběh, tato kniha se stala první vytištěnou knihou na našem území (1468, Plzeň).
- Děj přenesen do doby středověku, přibližují život středověké společnosti.

Štífríd a Bruncvík

- Příběh o získání erbu českých králů.

Milion

- Překlad cestopisu Marca Pola.

Mandevillův cestopis

- Překlad.

Drama

Mastičkář

- Zlomek středověké velikonoční hry, která se odehrává v lidovém prostředí, na tržišti, kde tři Marie kupují masť pro balzamování Kristova těla u podvodného prodávče.
- Anonymní autor využívá komiky, satiry, paroduje biblické události, používá hovorový, místy i vulgární, jazyk, objevují se i tzv.makarónské verše (střídání českých veršů s cizojazyčnými, nejčastěji latinskými).

Sociální satira žakovská tvorba

- Blízká lidovému prostředí.

Píseň veselých chudiny

- Satirický pohled na neutěšené sociální poměry, obhajoba žebrání..

Podkoní a žák

- Hospodská hádka a rvačka panského sluhy a studenta o přednostech jejich stavu, ale odhaluje bídu obou.

Hradecký rukopis

- Soubor skladeb sociální satiry, která kritizuje světské i církevní nedostatky soudobé společnosti, obsahuje:

- *Desatero kázání božie* – obraz středověké společnosti, prohřešky všech proti Desateru.
- *Satiry o řemeslnících a konšelích* – morální nedostatky ve středověké společnosti a jejím životě, kritizuje nepoctivost, podvody, ziskuchtivost a neschůplivost, hrozí peklem.
- *Bajka o lišce a džbánu* – veršované exemplum (krátké vyprávění s poučením).

Filosofická próza

Tkadleček

- Spor mezi Tkadlečkem -učenec a personifikovaným Neštěstím, příčinou je nevěra jeho milé.
- Úvaha o svobodě, o síle osudovosti a zla.
- Myšlenkově náročný text, složitý styl.

Spor duše s tělem

- Duše, obviňuje tělo z jejího týraní, neboť je hříšné a duše musí po smrti za jeho hříchy pykat.

Alegorie

Nová rada

- Autor - *Smil Flaška z Pardubic*
- Zvířecí alegorie, psána při nástupu Václava IV. na trůn, vystupuje zde jako nový král zvířat, lev, kterému přichází jeho poddaní složit slib věrnosti a zároveň mu radí, jak vládnout. Každé zvíře mu radí podle svých vlastností – sova = moudrost, páv = pýcha, přepych, pes = věrnost, dobré rádce, medvěd = pohodlnost, dobré jídlo, odpočinek, aj.

